

barracín musulmán. Şentemeriyyetü's-şark'ın İslâmî dönem tarihiyle ilgilidir (Teruel 1959). 4. *Historia de Sevilla. La Sevilla Islámica (711-1248)*. İşbiliye'nin İslâmî dönemdeki tarihi hakkında yazdığı bu eser 1984'te Sevilla'da neşredilmiştir.

Makalelerinden bazıları da şunlardır: "Los documentos árabes y hebreos de Aragón y Navarra" (*Estudios de la Edad Media de la Corona de Aragón*, V, Zaragoza 1952, s. 407-416); "A Propósito de una misión cristiana a la corte de al-Muqtadir Ibn Hüd" (*Tamuda*, II, Tetuán 1954, s. 97-105); "Los Banū Simāk de Málaga y Granada: una familia de cadíes" (*Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos*, XI, Granada 1962, s. 21-37); "Hacia un nuevo concepto de Historia del Islam" (*Atti del III Congresso di Studi Arabi el Islamici, Ravello 1-6 Settembre 1966*, Napoli 1967, s. 211-230); "El Orientalismo español" (*Boletín de la Asociación Española de Orientalistas*, II, Madrid 1967, s. 175-188); "Andalucía islámica: Arabización y berberización" (*Andalucía Islámica, textos y estudios*, I, Granada 1980, s. 9-42); "Los omeyas de al-Andalus (siglos VIII-X)" (*Historia Universal Salvat*, LXIV-LXV, Barcelona 1981, s. 179-195).

BİBLİYOGRAFYA :

"Historiadores de al-Andalus y del Magreb", *Estudios de Homenaje a D. Claudio Sanchez Alborno*, Buenos Aires 1983, s. 365-478; *Andalucía Islámica*, I, Granada 1980, giriş kısmı; J. Bosch Vila, "Ben al-Jatib y Granada", *Cuadernos de la Asociación Cultural Hispano Alemán*, VI, Granada 1982, s. 1-56; E. Molina Lopez, "In Memoriam: Jacinto Bosch Vilá", *Sharq al-Andalus, Estudios Arabes*, sy. 3, Alicante 1986, s. 231-241.

MEHMET ÖZDEMİR

BOSNA EYALETİ

Osmanlılar zamanında
Balkanlar'da

önce sancak beyliği iken
1580'den itibaren beylerbeylik olan
bir idarî birim.

Bosna bölgesi Osmanlılar'ın 1386'daki ilk akınları sırasında Kral Tvrtko'nun hâkimiyeti altında bulunuyordu. 1391'de müstakil bir krallık haline gelen Bosna'ya karşı ilk ciddi Osmanlı hücumları, 1392'de Paşa Yiğit Bey tarafından Üsküp'ün alınmasından sonra başladı. Son Bosna Kralı Tomašević Macar himayesi altına girip karısı dolayısıyla Sırp despotluğu üzerinde hak iddia edince Bosna Osman-

lılar tarafından ele geçirildi (1463). Yeni fethedilen bu bölgede bir sancak kuruldu ve sancak beyliği Minnetoğlu Mehmed Bey'e verildi. Ancak Macar Kralı Matthis Corvinus aynı yıl Bosna üzerine hücum ederek eski krallık merkezi Yayça ve civarını aldı. 1479'da Bosna sancağı beyi Dâvud Paşa Drava ve Sava ırmakları ötesindeki Macar topraklarına akınlarda bulundu ve Bosna'da Macar hâkimiyetindeki yerlerde başarılı harekâtlar gerçekleştirdi. Rumeli beylerbeyliğine bağlı Bosna sancağı başlangıçta askerî maksatlı önemli bir idarî bölge vasfını taşıyordu.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında bu bölgedeki faaliyetler sonucu sancağın sınırları genişlemeye başladı. 1526'daki Mohaç Zaferi sonrasında Yayça ve Banaluka ele geçirildi (1528). Ayrıca Osmanlı kuvvetleri Lika'ya doğru nüfuzlarını yayarak Klis Kalesi ile Dalmaçya'nın büyük bir kısmını aldılar (1537). Bu fetihlerde Bosna sancağı beyi Gazi Hüsrev Bey önemli rol oynamıştı. Bu sıralarda Bosna sancağının merkezi Saraybosna idi. Rumeli beylerbeyliğine bağlı olup altı kazası olan sancakta 1533'te 711'i tımar, on yedisi zeâmet sahibi olmak üzere 728 kadar sipahi bulunuyor, o sırada sancak beyi olarak gösterilen Mustafa Paşa'nın geliri de 739.000 akçeye ulaşıyordu. Kanûnî Sultan Süleyman devri başlarına ait bir vesikaya göre Bosna sancağında Yenipazar, Pazar-ı Saray, Varoş-ı Vişegrad, Pazar-ı Olofça ve Pazar-ı Koninçe adlı kasabalar ve pazar yerleri mevcuttu. Sancağın merkezi daha sonra, 1552'den itibaren Bosna sancağına tayin edilen beylerin askerî maksatlarla Banaluka'da oturmaya başlamaları üzerine buraya taşındı. Sokullu ailesine mensup Ferhad Bey'in sancak beyliği sırasında Bosna stratejik ve askerî önemi sebebiyle bir eyalet haline getirildi (1 Şafer 988/ 18 Mart 1580). Bosna sancak beyi olarak 523.883 akçe has*larıyla berat alan Ferhad Paşa aynı yılın 4 Eylül'ünde 800.000 akçelik hasırla Bosna beylerbeyliğine tayin edildi ve 20 Eylül'de beylerbeylik beratını aldı (BA, KK, nr. 262, s. 2, 34). Daha sonraları Bosna paşalığı adı ile de şöhrat kazanacak olan eyalet ilk teşkilî sırasında Bosna, Hersek, Klis, Pojega, Orahoviçe (Rahoviçe), Kırka, İzvornik sancaklarından meydana geliyordu. Ayrıca 1584'te bir ara Krupa veya Yenipazar sancak haline getirilerek buraya bağlanmıştı. XVI. yüzyılın sonlarına ait bazı kayıtlara göre eyalete Za-

cesne (Çernik) sancağı da ilâve edilmiş ve sancak sayısı sekize yükseltilmişti. Bu tarihlerde eyalette 398 kılıç tımar vardı ve çıkarttığı asker sayısı 3000 idi (Ayn Ali, s. 16-18, 48).

XVII. yüzyıl ortalarına ait kaynaklarda Bosna eyaleti Bosna, Hersek, Klis, İzvornik, Kırka (Lika), Zacesne ve Bihke (Bihaç) sancaklarından ibaret gösterilir ve 2280 kılıç tımar ve cebelüleriyle birlikte 8000 askere sahip bulunduğu belirtilir. Bu yüzyılın başlarında Pojega sancağı Bosna'dan ayrılarak Kanije eyaletine bağlanmıştı. Böylece Bosna eyaletinin sınırları en geniş şekli ile kuzeyde Drava nehri, güneyde bazı Dalmaçya şehirleri hariç Adriyatik denizi, doğuda Drina nehri, güneydoğuda İbre nehri ve batıda Lika'nın biraz ilerisine kadar uzanıyordu. Kuzeybatı ve güney sınırları 1683-1699 savaşı sonucu biraz değişikliğe uğradı. Karlofça Antlaşması'ndan sonra Bosna eyaletinin sınırları kuzeyde Sava nehri, batıda Una nehri, güneyde aşağı yukarı bugünkü Bosna ve Dalmaçya boyu, doğuda ise Yenipazar sancağı sınırlarına çekilmişti. Bosna böylece beş sancaktan (Bosna, Hersek, Klis, İzvornik, Bihke) ibaret bir eyalet durumuna geldi. Nitekim 1722-1730 yıllarına ait bir listeye göre eyalette altı sancak vardı ve bunlardan Kırka sancağına hiçbir tayin yapılmamıştı (BA, KK, nr. 523 m., s. 8-10). Bu sınırlar, Yenipazar sancağının ayrılması gibi bazı ufak değişiklikler hariç, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun idaresi altına girmesine kadar aynı kaldı. Ayrıca bu arada 1639'da Banaluka'dan Saraybosna'ya taşınan eyalet merkezi Travnik'e nakledildi ve 1851'e kadar Bosna valileri burada oturdular. Bu son tarihte Bosna altı kaymakamlığa, Hersek ise üç kaymakamlığa ayrılarak yeni bir idarî düzenleme yapıldı. Mayıs 1865'te ise vezir Topal Osman Paşa'nın valiliği sırasında yeni bir idarî düzenleme düşünüldü. Yeni teşkilât vilâyet, kaza, cemaat, yafta ve köyler şeklinde bir idarî taksimat getiriyordu. 1866'da vilâyet olarak adlandırılan Bosna bu sıralarda Saraybosna (7 kaza), İzvornik (Tuzla, 9 kaza), Banaluka (4 kaza), Bihke (Bihaç, 8 kaza), Travnik (5 kaza), Hersek (Mostar, 11 kaza), Yenipazar (Seniçe, 10 kaza) adlarıyla yedi sancağa ayrılmıştı; bunların ikisi mutasarrıflık, beşi kaymakamlık olarak idare edilmekteydi (Cevdet, *Tezâkir*, III, 91-97). Daha sonra bu yedi sancak mutasarrıflık olarak anıldı. Hersek Bosna'dan ayrı-

larak iki mutasarrıflık bir vilâyet oldu. 1878'de Berlin Antlaşması'yla Avusturya-Macaristan'a verildi. Son Bosna Valisi Ahmed Mazhar Paşa'nın buradan ayrılması ile Osmanlı idaresi fiilen sona erdi. Osmanlı döneminde 1866'dan başlamak üzere vilâyete ait on beş defa salnâme yayımlandığı bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, *Ruus*, nr. 262, s. 2, 34; nr. 266, s. 211; nr. 523 m., s. 8-10; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye* (1283), s. 156-157; Tursun Bey, *Târth-i Ebû'l-Feth* (nşr. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 121-135; Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 283^a-284^a; Ayn Ali, *Kavânin-i Âl-i Osmân*, s. 16-18, 48; Cevdet, *Tezâkir*, III, 3-99; a.mlf., *Ma'rûzât*, s. 61-106; Hazım Sabanović, *Bosanski Paşaluk*, Sarajevo 1959; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası*, s. 10; a.mlf., "Kanunî Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları", *TTK Belleten*, XX/78 (1956), s. 247-285; Şerafettin Turan, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdarî Taksimatı", *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, Ankara 1961, s. 201-232; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyâlete (1550-1650)*, İstanbul 1978, s. 47, 125; Ömer Lütfi Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", *İFM*, XV/1-4 (1955), s. 251-359; L. İnciciyan — H. D. Andreasyan, "Osmanlı Rumeli'sinin Tarih ve Coğrafyası", *GDAAD*, sy. 4-5 (1976), s. 101-108; İlhan Şahin, "Timâr Sistemi Hakkında Bir Risâle", *TD*, XXXII (1979), s. 905-935; Avdo Sućeska, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bosna", *POF*, XXX (1980), s. 431-447; Branislav Djurdjev, "Bosna", *EI*² (İng.), I, 1263-1269; Halil İnalıc, "Eyalet", a.e., II, 721-724.

FERİDUN EMECEN

BOSNA-HERSEK

1991'de bağımsızlığını ilân eden ve eski Yugoslavya'yı oluşturan federe cumhuriyetlerden biri.

Yüzölçümü 51.129 km² olan Bosna-Hersek, doğu ve güneydoğuda Sırbistan ve Karadağ, kuzey ve batıda ise Hırvatistan cumhuriyetleriyle çevrilidir. Adriyatik denizinde 20 km. uzunluğunda kıyısı vardır. Topraklarının çoğu dağlık olup verimli ovalar daha ziyade kuzeyde bulunur. Su kaynakları bakımından oldukça zengindir, Sava ve Neretva büyük akarsularını teşkil eder. İliriya (İlyria) menseli Bosna ismi, aynı adı taşıyan ırmaktan kaynaklanmış ve ülkenin daha geniş olan kuzey kısmının adını oluşturmuştur. Neretva nehri havzasıyla güney bölgeleri içine alan Hersek (Herzeg = Dük) adı ise, XV. yüzyıl ortalarında Bosna kralına isyan edip kendisini "St. Sava'nın Herseki" yani dükü ilân eden Stjepan Vukčić Kosača'nın unvanından gelir (Herzegovina = Hersek'in toprağı). Osmanlı hâkimiyeti sırasında her ikisi de birer san-

cak olmuş ve sınırları bugünkünden daha geniş bir sahayı kaplamıştır. 1580'de Bosna'nın beylerbeyilik (eyalet) statüsü kazanmasından sonra Hersek, Hersek sancağı veya Hersek-ili adı altında bu beylerbeyiliğe bağlanmıştır. Bugünkü Bosna-Hersek Cumhuriyeti toprakları ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun idaresi altında bulunduğu sırada (1878-1918) Bosna-Hersek vilâyetini oluşturan ve 1918'den sonra Sırp-Hırvat ve Sloven Krallığı'nın bir parçası sayılan alanı içine almaktadır. 1929'da Yugoslav Krallığı, "banovina" denilen dokuz büyük idarî bölüm halinde teşkil edilince Bosna-Hersek'in sınırlarında bazı değişiklikler olmuştur. Nihayet bugünkü Yugoslavya'da eski tarihî sınırlarına uygun ayrı bir Bosna-Hersek Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır. Merkezi Saraybosna (Sarajevo) olan bu cumhuriyet 109 cemaate ayrılmıştır. 1990'da yapılan demokratik seçimlerden sonra memleketin genel durumunda ve idarî sisteminde bazı yeni oluşumlar meydana gelmiştir. Kasım 1990'da yapılan serbest seçimlerde demokrasi yanlısı siyasî partilerin kazanması Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya'da olduğu gibi bağımsızlık yanlısı eğilimlerinin artmasına yol açtı. Müslüman Demokratik Hareket Partisi lideri, *İslam İzmetu Istoka Zapoda Irecia Alternativa* (Türkçe trc. *Doğu ve Batı Arasındaki İslâm*, İstanbul 1987) adlı kitabın yazarı ve tanınmış fikir adamı Ali İzzetbegović Bosna-Hersek Cumhuriyeti devlet başkanlığına seçildi (Aralık 1990).

Yugoslavya'dan ayrılmak isteyenlerle federal orduyu bir baskı unsuru olarak kullanıp Yugoslavya'ya hâkim olmak isteyen komünistlerin idaresindeki Sırbistan arasında 1991 yılında bir siyasî kriz patlak verdi. Ekim 1991'de Bosna-Hersek'in egemenliğini ilân etmesi ve bu cumhuriyetin sınırları içerisinde yaşayan Sırp'ların buna karşı çıkarak Yugoslavya'ya bağlılığı sürdürmek istemeleri üzerine müslüman - Sırp çatışması başladı. Mart 1992 başında bağımsızlığı güçlendirmek için yapılan referandumla katılanların % 99.43'ü bağımsızlık lehine oy kullanırken Sırp'lar oylamaya katılmadı ve federal ordunun desteğinde müslümanların yerleşim bölgelerine saldırılarını yoğunlaştırarak katliama yöneldiler. Türkiye'nin ve diğer bazı ülkelerin de tanıdığı Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Nisan 1992'de federal ordunun ve Sırp'ların saldırılarıyla başlayan bir iç savaşın içerisinde bulunuyordu.

1991 Mart ayında yapılan nüfus sayımına göre Bosna-Hersek'in nüfusu 4.5 milyona yaklaşmıştır. Halkın büyük kısmı Sırp-Hırvat (Boşnak) dilini konuşmakta olup kendilerini milliyet olarak Sırp, Hırvat, müslüman, Yugoslav şeklinde göstermişlerdir. Sayım sonuçlarına göre Bosna-Hersek'te, 1.905.000 müslüman (% 43,7), 1.364.363 Sırp (% 31,3), 752.068 Hırvat (% 17,3), 293.477 Yugoslav (% 5,5) ve 93.685 de diğer unsurlar (% 2,2) bulunmaktadır. Bu rakamlara ayrıca 10.098 kişilik Kupres cemaati de ilâve edilmelidir. Bunlar da yine Hırvat (3947), müslüman (745), Sırp (5169), Yugoslav (213) ve diğer (24) şeklinde milliyet belirtmişlerdir.

Nüfusun nisbî çoğunluğunu oluşturan müslümanlar, milliyetlerini Sırp, Hırvat veya Yugoslav olarak değil sadece müslüman (muslimani) olarak göstermişlerdir. Bu sayımlarda halkın hangi dine mensup olduğu da kaydedilmiş ve ilk tesbitlere göre, tıpkı 1981 sayımındaki gibi, halkın % 40'ının İslâm dinine bağlı bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bunların % 90'ı da Boşnakça konuşmaktadır. Yugoslavya'da gerek Bosna-Hersek gerekse Sırbistan ve Karadağ'da (Montenegro) Sırpça-Hırvatça/Boşnakça konuşan halkın bir bölümünün hem din hem millet adı olmak üzere müslüman sıfatını benimsemeleri 400 yıl süren Osmanlı idaresinin bir sonucudur. Ancak Osmanlı hâkimiyeti dönemi sadece dinî yönden değil ülkenin bütününde halkın gündelik hayat tarzına kadar inen derin bir kültürel etkiye yol açmıştır.

Türkler'le aynı dinden oldukları için Bosna-Hersek'in yerli müslüman halkı kendilerine Türk (Turci) dedikleri gibi bazan Türkler'den ayırt edilemek amacıyla Boşnak (Bosnalı, Bosnyak) ismini de kullanmışlardır. Özellikle bu sonuncusu XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren giderek yaygınlık kazanmıştır. Avusturya-Macaristan idaresi zamanında milliyetçilik cereyanları sebebiyle Ortodokslar kendilerini Sırp, Katolikler ise Hırvat olarak gösterip II. Dünya Savaşı'na kadar olan devrede müslümanlarla etnik birlik iddiasında bulundularsa da bazı şehirli aydın kesimi dışında taraftar bulamadılar. Müslüman halk, Avusturya-Macaristan idaresinin gayretlerine rağmen Boşnak adını fazla benimsemeyip müslüman tabirini kullandı. Daha sonra Yugoslav idaresinin "entegral Yugoslav milleti" oluşturma çalışmaları da bir sonuç vermedi. Müslüman halkın büyük kısmı II. Dünya Savaşı'ndaki istiklâl mücadelelerine